

Людмила Вербицька,

кандидат психологічних наук,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ДІАГНОСТИКИ ПРОЯВІВ ДУХОВНО-ОСОБИСТІСНИХ КРИЗОВИХ ПЕРЕЖИВАНЬ ЮНАКІВ І ДІВЧАТ

У статті обґрунтовано теоретичні принципи щодо діагностики особливостей духовно-особистісних кризових переживань учнівської молоді і пов'язаних з нею кризових періодів розвитку особистості. Запропоновано алгоритм психодіагностичного дослідження осіб раннього юнацького віку на предмет виявлення духовно-особистісної кризи.

Ключові слова: принципи, рання юність, духовно-особистісна криза, алгоритм психодіагностичного дослідження.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Психологічна діагностика особливостей переживання духовно-особистісної кризи є важливою умовою запобігання поглиблення цього процесу та основою здійснення дієвої психологічної допомоги молоді у подоланні кризових станів. Результати діагностичного дослідження озброюють психолога знаннями про особливості проявів кризових станів, вказуючи вірний напрямок у пошуку засобів психологічної допомоги особистості.

У вітчизняній психологічній науці та практиці існує ряд невирішених питань, пов'язаних з діагностикою кризових станів в ранній юності. Основні труднощі, пов'язані з браком надійних та валідних стандартизованих методик, які дозволяють отримати достовірні дані про особливості духовно-особистісних криз, адаптованих для використання у юнацькому віці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Аналіз науково-психологічної літератури засвідчує наявність різноманітності, неоднозначності та суперечності оцінок факторів, що зумовлюють появу криз, які поділяються

на нормативні й ненормативні, духовні та особистісні (Г. С. Абрамова, А. Г. Амбрумова, Б. Г. Ананьєв, Л. І. Анциферова, Р. Ассаджолі, Г. А. Вайзер, Ф. Ю. Василюк, С. Гроф, О. А. Донченко, Е. Ф. Зеєр, Т. Б. Карцева, В. В. Козлов, О. О. Лазебна, Н. А. Логінова, К. Роджерс, Е. Е. Симанюк, Т. М. Титаренко, І. Ялом та ін.). Специфіка духовно-особистісної кризи виражається у феноменах втрати смислу (С. А. К'єркегор), «екзистенційного вакууму» (В. Франкл), «руйнуванні ціннісного цілого» (Ф. Ю. Василюк), «духовному дисонансі» (Е. О. Помиткін). Власне, принципи дослідження характеристик та проявів духовно-особистісних криз повинні будуватись на положенні щодо цілісності та інтегративності особистості. Віддаючи належне існуючим напрацюванням, слід зазначити, що поза увагою дослідників залишається аналіз переживання духовно-особистісних криз у ранній юності, недостатньо дослідженим є психодіагностичний комплекс на предмет виявлення духовно-особистісних криз у цей віковий період [3; 4].

Метою статті є обґрунтування психологічних принципів, спрямованих на виявлення та діагностику проявів духовно-особистісних криз в ранній юності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Власне беручи до уваги психологічні підходи нашої проблематики, духовно-особистісна криза має позначатися на різних особистісних функціях і процесах. У ході діагностування її впливу на ці процеси доцільно спиратися на певну модель особистості, яка узагальнює та інтегрує психологічні якості та функції. Розв'язання проблеми розробки такої моделі здійснювалося в багатьох вітчизняних дослідженнях та узагальнено в працях В. В. Рибалки, який розробив тривимірну психологічну модель, що містить такі виміри: соціально-індивідуальний, з притаманними йому підструктурами (спілкування, спрямованість, характер, самосвідомість, досвід, інтелект, психофізіологічні якості); діяльнісний, що диференціюється на відповідні компоненти діяльності та поведінки (потребнісно-мотиваційний компонент, інформаційно-пізнавальний компонент, цілеутворюючий компонент, результативний компонент, емоційно-почуттєвий компонент) і

віковий, або генетичний, що характеризує рівень розвитку якостей особистості (задатки, здібності, психічні властивості) в часі [5].

Побудова нашого дослідження передбачає його перевірку на адекватність структури, відповідність етичним принципам та стандартам науки. Нормативи такого аналізу задаються в «Етичному Кодексі психолога» Товариства психологів України. Етика дослідницької діяльності розглядається у окремому розділі «Етичні правила психологічних досліджень», де зібрані вимоги щодо планування досліджень, забезпечення надійності результатів.

Загальні принципи психологічного дослідження потребують більш детального опису в контексті дослідження духовно-особистісних криз особистості.

Зазвичай, під час дослідження психічні якості та властивості особистості повинні розглядатися не лише як компонент, а й як результат, продукт взаємодії людини з іншим. Тому, на нашу думку, досліджуватися має не тільки безпосередньо внутрішнє (феномени внутрішнього поля свідомості особистості, яка переживає духовно-особистісну кризу), але й опосередковані в поведінці та діяльності, об'єктивовані назовні прояви внутрішніх властивостей досліджуваної людини. Через аналіз поведінки та діяльності досягається об'єктивність вивчення психічних явищ як суб'єктивних, оскільки останні виступають не чим іншим, як «матеріалізованими», об'єктивованими сутнісними силами людини. Логіка розвитку індивіда досягається завдяки вивченню логіки його діяння, логіки створюваних ним речей [2].

Принцип розвитку психіки зумовлює розгляд людини в динаміці процесів її становлення як особистості на різних вікових етапах та втілюється у можливості якісного дослідження перебігу духовно-особистісних криз у часі, аналізі явищ невід'ємно від вікового зростання та відповідних особистісних змін.

Згідно з принципом цілісності особистості дослідження духовно-особистісних криз має здійснюватися невід'ємно від інших показників

особистісного розвитку, зокрема, спрямованості, самосвідомості, цінностей, емоційних станів і т.д.

Принцип різнобічного пізнання особистості на основі об'єктивного матеріалу реалізується в нашому дослідженні через теоретичний аналіз і узагальнення наукових даних з проблеми особистісного та духовного розвитку, розробку та апробацію відповідних методів проведення дослідження. Діагностичні методики мають різну валідність, тому отримані результати слід доповнювати даними спостережень за поведінкою особистості.

Принцип тісного зв'язку розуміння особистості з умовами соціального оточення, згідно з яким, психологічне дослідження духовного розвитку здійснюється невід'ємно від соціальних умов життєдіяльності особистості та соціальної ситуації у суспільстві зумовлює дослідження духовно-особистісних криз юнацтва невід'ємно від процесу навчальної діяльності в умовах учнівського та студентського колективів. Цей принцип є для нас особливо важливим, оскільки причини духовно-особистісної кризи можуть бути пов'язані з системою стосунків особистості з іншими, зокрема, її сімейним оточенням, товаришами по навчанню, друзями тощо.

Наведені принципи є основоположними для побудови підходів, алгоритмів та відбору психодіагностичних методик, спрямованих на виявлення духовно-особистісної кризи та дослідження особливостей її перебігу в ранньому юнацтві.

В контексті загальної мети нашої роботи з урахуванням теоретичних напрацювань та основних психологічних принципів був розроблений алгоритм психодіагностичного дослідження осіб раннього юнацького віку на предмет виявлення переживання духовно-особистісної кризи (рисунок). За його допомогою вирішувалися наступні завдання:

- 1) встановлення послідовності проведення психодіагностичної процедури на основі виокремлених у дослідженні теоретичних положень і принципів;

2) визначення вибірки (її склад: вікові та соціальні обмеження, кількість респондентів);

3) виділення критеріїв (одиниць) аналізу для обробки результатів.

Послідовне виконання цих завдань дозволило нам:

по-перше, проаналізувати отримані дані за окресленими критеріями та узагальнити їх для підведення підсумків;

по-друге, сформулювати висновки щодо вірності вихідної гіпотези нашої роботи;

по-третє, оцінити практичну значущість отриманих результатів дослідження;

по-четверте, зробити певні припущення щодо подальших наукових розробок в руслі досліджуваної проблеми.

Завданням етапу експериментального дослідження є вивчення емоційних, поведінково-адаптаційних і духовних характеристик особистості в період ранньої юності з метою виокремлення респондентів, у яких є наявність кризового переживання, високий рівень духовного розвитку, що дасть можливість певної класифікації основних типів патернів духовно-особистісних криз.

Відповідно до поставлених завдань і концептуальної основи дослідження, емпіричне вивчення особливостей духовно-особистісних криз було побудоване з урахуванням особливостей раннього юнацького віку, коли молода людина починає відчувати неспокій, стан дискомфорту, задається питанням про те, чому це відбувається.

Результатом такого підходу є розроблений алгоритм психодіагностичного дослідження осіб раннього юнацького віку на предмет виявлення переживання духовно-особистісної кризи (рисунок). Розглянемо його детальніше.

На першому етапі у відповідності з розробленим алгоритмом вивчається особистісна тривожність юнаків і дівчат, наявність депресії та дезадаптованості.

Дані, отримані в результаті діагностики цих характеристик, дають змогу виокремити осіб, які мають нормальний рівень розвитку емоційно-почуттєвої сфери та поведінкових характеристик, а отже – не переживають кризових станів на даний момент.

Юнаків і дівчат, які, за даними діагностичного дослідження, мають високий рівень тривожності, депресії та прояви поведінкової дезадаптованості можна віднести до окремої групи – схильних до особистісних криз. При цьому кризи можуть носити різний характер: вікові, особистісні, духовно-особистісні тощо.

Наступним кроком дослідження є виявлення осіб з переживанням духовно-особистісних криз, для чого необхідним є дослідження духовного потенціалу особистості та виокремленням молоді, якій притаманна орієнтація на красу, добро, істину, справедливість тощо.

Діагностика духовного потенціалу особистості дасть змогу проаналізувати: рівень духовного потенціалу, який інтегрує вольові якості характеру та духовну спрямованість особистості; розподіл духовного потенціалу в структурі особистості (у підструктурах спілкування, характеру, самосвідомості, досвіду, інтелекту та психофізіології); орієнтацію особистості на духовні цінності: гуманістичні, естетичні, екологічні, цінності пізнання, самовдосконалення та самореалізації а також особливості відповідальності як одного з важливих критеріїв духовного розвитку особистості.

Передбачається що у респондентів, які переживають духовно-особистісні кризи посилюється заглибленість у себе, спрямованість на розв'язання внутрішньо особистісних протиріч.

Тому на наступному етапі здійснюється діагностика особистісної спрямованості респондентів. Якщо ж особистість спрямована назовні (зокрема, на спілкування та діяльність), це є свідченням відсутності кризового стану, оскільки в цьому випадку молода людина здатна справитися з тривожністю, депресивністю та дезадаптованістю. Разом із цим, такі молоді люди потребують посиленої уваги класних керівників і кураторів.

У випадку поєднання високого рівня тривожності, депресивності, дезадаптованості з високим духовним потенціалом та спрямованістю особистості на себе робиться висновок про наявність у молоді духовно-особистісної кризи.

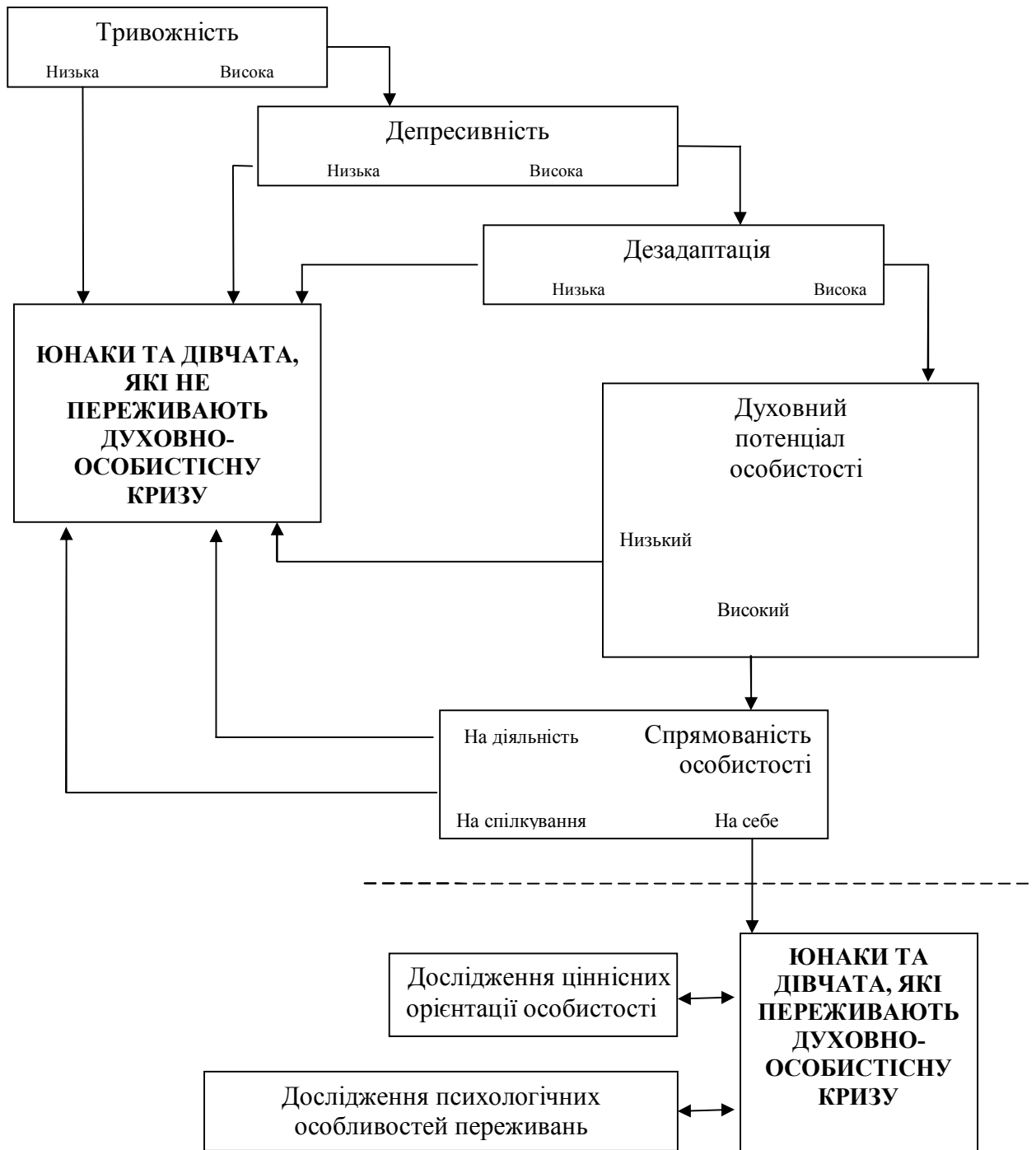

Рисунок – Алгоритм психодіагностичного дослідження осіб раннього юнацького віку на предмет виявлення духовно-особистісної кризи

У відповідності з розробленим алгоритмом психодіагностичного дослідження осіб раннього юнацького віку на предмет виявлення духовно-особистісної кризи високий рівень тривожності, депресії, поведінкової дезадаптованості та духовного потенціалу у поєднанні зі спрямованістю особистості на себе є свідченням наявності духовно-особистісної кризи.

Окреме дослідження ціннісних орієнтацій молоді (як термінальних, так і інструментальних) дозволить чіткіше уявляти особливості ціннісних пріоритетів, будувати з їх урахуванням психокорекційні засоби запобігання та психологічної допомоги юнакам і дівчатам при переживанні духовно-особистісної кризи.

Виходячи з алгоритму психодіагностичного дослідження осіб раннього юнацького віку на предмет виявлення переживання духовно-особистісної кризи, буде виокремлена група респондентів, які мають прояви духовно-особистісної кризи.

Недостатня представленість діагностичного інструментарію для дослідження проявів кризових станів свідчить про необхідність розробки та стандартизації нових методик, які б дозволяли об'єктивно дослідити та оцінити різноманітні види та форми кризових станів, оскільки від цього залежать особливості побудови корекційної та профілактичної роботи з юнаками та дівчатами. В нашому дослідженні доцільно спрямувати увагу на вивчення психологічних особливостей переживань юнаків і дівчат під час духовно-особистісної кризи. Це допоможе узагальнити типові емоційні реакції та розробити типологію духовно-особистісних кризових станів.

Спостереження та бесіда виступають допоміжними методами на всіх етапах дослідження, оскільки саме інтуїція та спостережливість психолога дозволяє зафіксувати нюанси в поведінці респондентів, зробити припущення щодо причинно-наслідкових зв'язків, вірно описати та проінтерпретувати результати.

Висновки. Серед загальновідомих психологічних принципів у дослідженні слід дотримуватися таких як: принцип можливості пізнання

внутрішнього світу особистості; принцип розвитку психіки; принцип єдності суб'єкта й об'єкта психологічного пізнання; принцип віддзеркалення; принцип визначальної ролі практики у психологічному пізнанні. На основі принципів діагностики проявів кризових переживань запропоновано алгоритм психодіагностичного дослідження осіб раннього юнацького віку на предмет виявлення переживання духовно-особистісної кризи. У відповідності з розробленим алгоритмом визначені рівні особистісної тривожності, депресії, дезадаптованості, духовного потенціалу та характер спрямованості юнаків і дівчат.

Список використаної літератури

1. Ассаджоли, Р. Самореализация и психологические потрясения / Р. Ассаджоли // Духовный кризис; за ред. Ст. Грофа. – М., 1995 – 351 с.
2. Выготский, Л. Психология развития человека / Выготский Л. – М. : Смысл, 2005. – 1100 с.
3. Корольчук, М. С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах / Корольчук М. С., Крайнюк В. М. // Навчальний посібник. – К. : Ніка-Центр, 2009. – 580 с.
4. Помиткін, Е. О. Психологія духовного розвитку особистості / Помиткін Е. О. // Монографія. – К. : Наш час, 2005. – 280 с.
5. Рибалка, В. В. Методологічні питання наукової психології / Рибалка В. В. // Навч.-метод. посіб. / АПН України; Інститут педагогіки і психології професійної освіти. – К. : Ніка-Центр, 2003. – 204 с.

Стаття надійшла до редакції 18.03.2016

Вербицкая Л. Ф. Психологические принципы диагностики проявлений духовно-личностных кризисных переживаний юношей и девушек

В статье осуществлен теоретический обзор проблемы духовности среди молодежи и связанных с ней кризисных периодов развития личности. В статье обоснованы теоретические принципы диагностики особенностей духовно-личностных переживаний у молодежи и связанных с ними кризисных периодов развития личности.

Предложен алгоритм психодиагностического исследования лиц раннего юношеского возраста на предмет выявления духовно-личностного кризиса. Определено, что в случае сочетания высокого уровня тревожности, депрессивности, дезадаптированности с высоким духовным потенциалом и направленности личности на себя можно сделать вывод о наличии у юношей и девушек духовно-личностного кризиса.

Обоснованно принцип возможности познания внутреннего мира личности; принцип развития психики; принцип единства субъекта и объекта

психологического познания; принцип отражения; принцип определяющей роли практики в психологическом познании.

Проанализировано во-первых, полученные данные с определенными критериями и обобщено для подведения итогов; во-вторых, сформулированы выводы относительно практической значимости полученных результатов исследования; в-третьих, сделано определенные предположения относительно дальнейших научных разработок в русле исследуемой проблемы.

Ключевые слова: принципы, ранняя юность, духовно-личностная кризис, алгоритм психодиагностического исследования.

Verbytska L. Psychological principles of diagnosis manifestations of spiritual and personal crisis experiences of boys and girls

The article presents a theoretical overview of the problem of spirituality among the youth and the associated crisis periods of personality development. The article has the theoretical principles of diagnostic features of the spiritual and identity crisis among the young people and related crisis periods of personality development.

Specificity of spiritual and personal crisis reflected in the phenomenon of loss of meaning (SA Kierkegard), "existential vacuum" (V. Frankl), "a destruction of value" (FY Vasylyuk), "the spiritual dissonance" (E. A. Pomytkin). Actually, the characteristics of the approach and manifestations of spiritual and personal crisis should be based on the situation on integrity and personality. Paying tribute to the existing completions, it should be noted that aside researchers is analysis experience personal spiritual crisis in early adolescence, psychodiagnostical complex is insufficiently researched to identify the spiritual and personal crises in this age.

There is algorithm for psycho-diagnostic research entities early adolescence to identify the spiritual and personal crisis. It was determined that in the case of a combination of high levels of anxiety, depression, maladjustment with high spiritual potential and orientation of the person at yourself, we can conclude that boys and girls have a spiritual identity crisis.

It explains the principles of internal possibilities of understanding the world of the individual; the principle of development of the mind; the principle which connects subject and object of psychological knowledge; principle of reflection; the principle that defines the role of practice in the psychological knowledge.

A separate study of value orientations of young people (both terminal and instrumental) will be more accurately represent the features of value priorities, build them into account psycho means of prevention and psychological assistance to young men and women with experience of spiritual and personal crisis.

Firstly, the data were obtained with the specific criteria and generalized to summarize. Secondly, conclusions concerning the practical significance of the results of the study have been formulated. And thirdly, the certain assumptions about the future of scientific research in the mainstream of the research problem have been made.

Keywords: prevention, early adolescence, methodical recommendations, personal spiritual crisis.